

RÉGÉSZETI ÉS ANTROPOLÓGIAI KAPCSOLAT AZ EURÁZSIAI STEPPE ÉS EGY KORA AVAR KORI, KÁRPÁT-MEDENCEI NÉPESSÉG KÖZÖTT¹ (ELŐZETES KÖZLEMÉNY)

FÓTHI Erzsébet – LŐRINCZY Gábor – MARCSIK Antónia

A Kárpát-medence történetében 568-ban új korszak kezdődött, a térséget az eurázsiai steppe felől érkező nomádok közé tartozó avarok foglalták el.

A Kárpát-medence keleti felében, a Tiszától keletre, attól mintegy 2 km-re fekszik Szegvár. A szegvár-oromdűlői temető a község belterületétől keletre, a környezetéből 3-4 méterre kiemelkedő, eredetileg mintegy 2 km hosszú és 100 méter széles homokvonulaton helyezkedett el. A parti ho-

mokvonulat a Körös-vidék déli vízgyűjtőjén elterülő Kórógy-meder Tisza, illetve Kontra-tói torkolata előtt 2 km-re, a meder délkeleti oldalán, a mai szabályozott Kórógy-csatornától mintegy 500-800 méterre húzódik, a folyóvölgygel nagyjából párhuzamosan. 1980 és 1997 között, egyéb temetkezések mellett, 523 kora avar kori sír (6–7. század) került feltárára Lőrinczy Gábor vezetésével.

A NÉPESSÉG RÉGÉSZETI JELLEMZÉSE

A temető legfőbb jellegzetességét a temetkezési szokások adják. Az északkelet-délnyugati tájolású temetkezések közel egyharmada volt akna, egyharmada fülke- és ugyanennyi padmalyos sír. Közel 50 temetkezés bizonyult kenotaphiumnak, vagyis ezek a sírok sem emberi, sem pedig állati maradványt nem tartalmaztak. A temetkezések 95%-ából került elő egész vagy részleges állattemetkezés maradványa. A sírokból hét egészben eltemetett lovon kívül közel 300 marha, illetve borjú, ugyanennyi juh, kecske és bárány, valamint több mint félszáz ló nyúzott maradványai kerültek elő. A részleges állattemetkezések esetében, az állatok megnyúzá-

sakor sajátos az itt gyakorolt ún. csonkolt technika. Az állatok nyúzása során a hosszúcsontokat nem az ízületeknél bontották ki, hanem a femurokat és a humerusokat a disztális végükön kettévágták. Így a koponyán kívül, a lábvégek mellett a fent említett csontok alsó végei is a bőrben maradtak.

Ételmellékletként több mint 80 sírból került elő juh keresztcsontja, minden esetben a koponya mellől. Minden 5. sírban volt kerámia, vagyis közel 100 temetkezés tartalmazott edénymellékletet, amely döntő többségben szintén a sír fej felőli végén volt (LŐRINCZY 1992; LŐRINCZY 1994; LŐRINCZY 1996; LŐRINCZY 1998).

A NÉPESSÉG EMBERTANI JELLEMZÉSE

A feltárás 1992-ig tartó szakaszában előkerült 298 csontváz feldolgozásáról már korábban történt adatközlés (FARKAS-MARCSIK-OLÁH 1993). A jelen dol-

gozat a teljes feltárás, azaz az 1980–1997 közötti ásatás embertani anyagán alapul. Az embertani vizsgálatot 430 egyén csontvázmaradványán lehe-

¹ Az írás a „III. Meždunarodnaâ Arheologiĉeskaâ Konferenciâ. Kul'tury Stepej Evrazii 2 — pol. I TYS. N.E. Samara, 2000. március 14–18.” és a „12th Congress of the European Anthropological Association. Millennial Perspectives: Past, Present and Future. Cambridge, 2000. szeptember 8–11.” címmel megrendezett konferenciákon elhangzott előadás irodalmi hivatkozásokkal kiegészített változata.

tett elvégezni. A megtartási állapot a jó és a nagyon rossz között változik. Az anyag töredékes állapota és a sok posztmortálisan torzult koponya a metrikus analízist nagymértékben nehezítette.

Az életkor és a nemiség meghatározása az antropológiában szokásos módszerek szerint történt (ACSÁDI-NEMESKÉRI 1970). A széria demográfiai adataiból a népesség két jellegzetességét emeljük ki:

1. Magas a gyermekkori halálozások aránya (47%), a fiatalokéval együtt eléri a 60%-ot.

2. A nők száma lényegesen magasabb (119), mint a férfiaké (83) (58%, illetve 42%). A két nem közötti igen jelentős eltérés valószínűleg összefügg a nagyszámú üres sírral, azaz a közösséghez tartozó férfiak egy része máshol van eltemetve.

Az egyéni életkorokat figyelembevéve megállapítható, hogy az infans I korcsoportba tartozók között legtöbbször 1-2, illetve 4-5 éves korban haltak meg, míg az infans II korcsoportúak közül 7-8 éves korban. Az ifjúkorban elhalt egyének megoszlása egyenletesnek tűnik. A férfiak életkorcsoport-megoszlása alapján a matus korcsoportba tartozók vannak a legtöbbször, ezt követi az adultus korcsoport. A nők viszont — a férfiakkal ellentétben — a fiatalabb felnőtt korban haltak meg.

A taxonómiai analízis eredményeit figyelembevéve, a széria egyénei legnagyobb arányban europo-mongolidok, kisebb részük europid, illetve mongolid jellegegyüttest mutat. Az anyag töredékessége miatt legtöbb esetben a típusok megállapításánál a morfológiai vizsgálatot kellett előtérbe helyezni, melyhez felhasználtuk Lipták Pál munkáját (LIPTÁK 1959). A népesség a következőkkel jellemezhető: nagyon gyakori a hirtelen összeszűkülő, kissé hajlott homlok, a kevésbé ívelt vagy vízszintes lefutású sutura squamalis, körte vagy lekerékített formájú foramen magnum, proximalisan keskeny, disztálisan kiszélesedett, „homokóra” alakú, gracilis orrcsontok, széles biorbitális távolság, az orrhát gyengén domború vagy egyenes, alacsony vagy közepesen kiálló volta, fossa, illetve sulcus prenasalis jelenléte, továbbá közepes vagy erős alveolaris prognathia, a torus mandibuláris és a torus palatinus gyakori előfordulása, a gyakran megfigyelhető lapát alakú metszőfogak, egészében lapos arckoponya (kitöltött fossa canina, frontális helyzetű járomcsont, kevésbé kiálló orrhát), gyengén fejlett glabella, sekély horizontális és verticalis profilizottság, alacsony maxilla, rövid foggyökerek. A szegvári mongolid típusú koponyáknál ezek a morfológiai jelek jól felismerhetők, némely koponyánál azonban az orrhát az europidokhoz ha-

sonlóan kiálló. Az europo-mongolid leleteknél a fentiekben leírt morfológiai variációk némelyike fordul csak elő, leggyakrabban a torus mandibularis, lapát alakú metszőfogak, a kitöltött fossa canina, sulcus vagy fossa prenasalis, széles arckoponya, avagy a hirtelen beszűkülő homlok. Az antropológiai jelek kevert előfordulásából arra következtetünk, hogy a szegvári népesség megközelítően azonos mértékben europid és mongolid népesség keveredéséből jött létre. Több esetben megállapítható, hogy az europid része az alapnépességnek nagy valószínűség szerint a pamiro-fergániai típushoz tartozott. A népesség mongolid részére, a fentiek kivételével, az alacsony termet és a gracilis arcfelépítés jellemző.

A temető embertani anyagában a leginkább figyelemreméltó vonás a nagy gyakoriságban megfigyelhető mesterségesen torzított koponyák előfordulása. Magyarország történeti anyagában nem ritka a deformált koponya, de mindeközéig ez az egyetlen ilyen népesség, amely a kora avar korban élt, és ezt a szokást gyakorolta. A jelenség kizárólag a nők körében figyelhető meg. 32 esetben írtuk le a jelenséget, ez a jó megtartású koponyák több mint 50%-át jelenti. Más szóval a nőknek több mint a fele torzított koponyájú volt. A deformáció egyetlen esetben sem fordult elő a férfiak és a gyerekek között. A deformált koponyájú egyének között, az elhalálozási életkorok alapján, a 23–40 életévet megérték vannak a legnagyobb gyakoriságban, de említésre méltó, hogy 7 egyén juvenis (18-22 év) korcsoportú. Mindebből az következik, hogy a koponya torzulását okozó szándékos vagy véletlen jelenség nem a lányok korai, hanem késői gyermekkorával kapcsolatos.

A torzítás típusa minden esetben cirkuláris. A deformáció következtében a homlok meredeken hátrafutó, a bregma régió előtt kissé megemelkedik, ezt a sutura cononalis területén egy sekély depresszió követi, majd a parietális csont kismértékű kiemelkedése és az obelion tájék egyenes lefutása következik, ami által a nyakszirti régió felső fele lapos lett. A koponya a torzítás ellenére sem planoccipital, mert a nyakszirt alsó fele megőrizte az eredeti görbült formát. A koponya a nem torzított koponyához képest megrövidült és megmagasodott. Fontos megjegyezni, hogy a torzítatlan koponyák is rövidek. Itt is az az általánosan megfigyelt jelenség mutatható ki, hogy a deformáció iránya nem ellentétes a leggyakoribb típussal, a feltételezhető szépségideállal, hanem azzal egy irányban hat. A torzítás mértéke minden esetben enyhe volt. A koponya defor-

mációját egy, a homlok és a nyakszirt közötti kötés okozta. Valószínű, hogy ez valamilyen szoros fejviselet: sapka vagy a homlokra szorított és a tarkó tájékán megkötött kendő lehetett. Néhány esetben eminentia praebregmaticum is megfigyelhető volt, azaz a homlok felső szakaszán, közvetlenül a koronavarrat előtt egy kidudorodás volt. Ez arra utal, hogy ezekben az esetekben lehetett egy másik kötés is a nyakszirt és a fejtető között.

Taxonómiai szempontból a torzított koponyájú egyének 59%-ban europo-mongolidok, 22%-ban europidok, míg 18%-ban mongolidok. Típusmegoszlásuk nem különbözik a közösség többi részétől. Egyéb, itt most részletesen nem tárgyalt antropológiai jellegzetességeik (termet, anatómiai variációk, fejlődési rendellenességek, patológiás elváltozások) alapján sem különülnek el a nem torzított egyénektől. Ugyanakkor a demográfiai mutatóik lényegesen kedvezőtlenebbek, mint a nem deformált szubpopulációé.

A torzított koponyák arci részét és a mandibulákat tanulmányozva az is megállapítható, hogy a torzítás ezeken a területeken elváltozást nem okozott. Az embertani analógiák kutatása során, a szegvári torzított koponyákat összevetettük más régészeti korból származó, ugyancsak torzított koponyákkal. A vizsgálat köre a kárpát-medencei anyagon kívül kiterjedt néhány khorezmi, kirgízi és mongóliai mintára is.

Magyarország területéről eddig közel száz torzított koponya került publikálásra. A leközölt esetek többségét összehasonlítottuk a szegváriakkal. Az alábbiakban, a részletek mellőzésével, csupán a következtetéseinket közöljük.

Béres Mária Apátfalván két hun kori sír tárt fel (BÉRES-VÖRÖS 1998). Az egyikből egy nő erősen torzított koponyája került elő. Úgy találtuk, hogy ez a koponya mind a torzítás technikája, mind a koponya eredeti antropológiai típusa alapján közeli hasonlóságot mutat a szegvári nővel.

A magyarországi szarmata temetőben ritkán ugyan, de előfordul deformált koponya. Erre példa az eddig nem publikált Madaras-Halmok temető 209. sírja, amely Kőhegyi Mihály ásatása volt. A koponya ugyan kissé töredékes, de annyi megállapítható, hogy a torzítás cirkuláris, az arckoponya töredékei pedig azt jelzik, hogy a taxonómiai típus europo-mongoloid. Ebben az esetben is a szarmaták közé került hun egyénre gondolunk, aki a szegvári nővel azonos típusú.

Pap Ildikó a régészeti mellékletek alapján gót-alánnak tartott Keszthely-Fenekpuszta 5. századi

lelőhelyről származó 21 cirkulárisan deformált koponyát írt le (PAP 1983; PAP 1984; PAP 1985). Az összehasonlítása szerint a Keszthely-Fenekpuszta eltemetett népesség legjobban a kelet-európai szarmata népességre hasonlít.

Morfológiai összehasonlító vizsgálataink szerint a szegvári népesség határozottan eltér a keszthelyitől.

A kiszombori gepida temető embertani vizsgálatát Bartucz Lajos végezte el (BARTUCZ 1936). Megállapította, hogy a népességben az uralkodó komponens a magas termetű, hosszú koponyájú, magas és keskeny arcú nordikus típus volt. Ezeket tekintette a valódi gepidáknak. A mongolid és mongoloid összetevőket a gepidák között tovább élő hunokkal azonosította. A gepidák között igen elterjedt volt a koponyatorzítás szokása (az 54 vizsgált koponyából 21 deformált volt), amit a velük élő hunoktól vettek át. A torzítás a népességre jellemző minden csoportban előfordult, de legnagyobb arányban az alacsony termetű mongoloidok között.

A kiszombori temető torzított koponyái közül jelenleg csupán néhány vizsgálható. A 45. sírban talált férfikoponya tipikusan nordikus, erősen torzított, véleményünk szerint ez a férfi a valódi gepidákat reprezentálja. A 234. sír koponyája viszont a szegváriakhoz rendkívüli mértékben hasonló: széles dacryon, kissé „felfújt” orr, alacsony maxilla, alveoláris prognathia jellemzi. Ez az egyén szerintünk a gepidák között tovább élő hunokat reprezentálja. A kiszombori koponyákat a szegváriakkal összevetve megállapítottuk, hogy anyagunk a kiszombori temető europo-mongoloid csoportjával nagyfokú egyezést mutat. Ez a hasonlóság az embertani típus és a torzítás technikája alapján mutatható ki, ugyanakkor a koponyatorzítás mértéke eltérő, a kiszomboriaknál lényegesen erősebb, mint a szegváriaknál. Fontos megjegyezni, hogy a szegvári népességben nincs nordikus típus.

A késő avar korból mindössze egy torzított koponya ismert (WENGER 1972). A Tiszavasvári-Petőfi utcai, 8. századi temetőből származó adultus korú nőt mind a torzítás módja, mind a koponya morfológiai jellegei és a taxonómiai típusa alapján a szegváriakhoz hasonlónak tartjuk.

A Kárpát-medencén kívül talált deformált koponyák közül azokat említjük, amelyeket a szegváriakhoz nagymértékben hasonlónak találtunk.

Az Aral-tó közeli Džetyasar-kultúrához tartozó temetőkről több antropológiai közlést ismerünk (KIÁTKINA 1993; KIÁTKINA 1995). Részletes kranio-metriai és morfológiai leírást közöltek Altynasar-4,

Kosasar és Tompakasar lelőhelyekről. Összesen 5 férfi és 15 nő esetében említ kisebb-nagyobb mértékű mesterséges torzítást. A deformáció módját fronto-occipitális típusúnak írta le.

Kosasar-2 lelőhely paleodemográfiai, oszteometriai vizsgálatáról, valamint néhány életmódjelző jelleg előfordulásáról közöltek adatokat (BUŽILOVA-MEDNIKOVA 1999). Említést tettek mesterségesen torzított koponyák előfordulásáról is, de ezek részletes közlését későbbre tervezik. A koponyák a Kr. előtti 3. századtól a Kr. utáni 1. századig tartó időszakra kelteződtek. Az Orosz Tudományos Akadémia Régészeti Intézetében szerencsénk volt megnézni a Kosasar és Tompakasar lelőhelyeken talált deformált koponyákat, amelyeket mind a torzítás módja, mind a koponya morfológiai jellegei és a taxonómiai típusa alapján a szegváriakhoz hasonlónak találtunk. Ezekben a szériákban is főleg, bár nem kizárólag a nőkre volt jellemző a deformáció. Meg kell jegyeznünk ugyanakkor, hogy a deformáció mértéke erősebb volt az Aral-tó környéki leletek esetében.²

A kirgiziai Kenkol temető (Talas-völgy, Tien-San) torzított koponyáinak publikálásával jelentő-

sen hozzájárultak mind a deformált koponyák jellemzésének módszertani árnyalásához, mind az etnikai háttér felderítéséhez (GINZBURG-ŽIROV 1949). A torzítás mértékének megállapítására kidolgozták az ún. deformáció indexet. A szerzők, Bernstammal együtt, belső-ázsiai hionita hun eredetűnek tartották a kenkoli torzított koponyájú népességet, és a rájuk jellemző torzítási típust Žirov és Ginzburg után „hun”, cirkuláris, illetve gyűrűs típusúnak nevezik.

A szegvári népesség mind az embertani alaptípus, mind a torzítás technikájában nagyon hasonlít a kenkolihoz. A torzítás mértéke és a mongoloid jelleg a kenkoliaknál erősebb, mint a szegváriaknál.

A mongóliai Najmae-Tolgoj lelőhelyen Erdélyi és Čevendorž vezetésével nagyszabású ásatások folytak.³ A 14. sírban talált maturus korú férfi koponyája számos vonásban hasonlít a szegváriakhoz: az orra kismértékben homokóra alakú, a fossa canina kitöltött, van lapát alakú metszőfog, jelentős az alveolaris prognathia. A torzítás típusa is azonos, bár a mértéke itt is jelentősebb, mint a szegváriaknál.

ÖSSZEFOGLALÁS ÉS KÖVETKEZTETÉSEK

A temetkezési szokásoknak a fentiekben felsorolt jegyei alapján jellemezhető temetkezések — a halott fejjel keletre, északkeletre történő tájolása, a részleges állattemetkezések és a sajátos nyúzási technika, az elhunyt és az áldozati állatok térben való elválasztása az akna-, fülke- és padmalyos sírokban egyaránt, az ételmelléklet (juh keresztcsontja) és a kerámiaedény az elhunyt feje közelében — az avar szállásterületen belül a Tiszántúlon, elsősorban a Tisza–Körös–Maros folyók által határolt területen találhatók. A halotti kultuszuk eltér a tipikus avar szokásoktól. A fentiek alapján ezek a temetkezések egy nem avar eredetű steppei népesség hagyatékát képezik. Hasonló temetkezésekről a délorosz steppe több vidékéről is tudomásunk van, melyek a Szivasovka-kultúra néven ismert lelethorizont korai, 6. századi fázisát képviselik (SOMOGYI 1987).

Az avarok vándorlásáról ismert történeti adatok alapján feltételezhető, hogy az avarokkal együtt

kelet-európai/délorosz steppei eredetű csoportok is érkeztek a Kárpát-medencébe. Mivel a pontusi és a tiszántúli kora avar kori emlékcsoportra jellemző temetkezési szokások nagymértékben azonosak, ezért feltételezhető, hogy ez a Tisza–Körös–Maros folyók vidékén megtelepedett népesség a Fekete-tenger északi partvidékéről érkezhetett. A letelepedett közösség első generációs sírjaira az öntött maszkos veretek előfordulása, illetve a részleges lótemetkezések esetében a vaskengyel hiánya a jellemző. E közösségek tárgyi hagyatéka egy idő után elveszti sajátosságát és „avarosodni” kezd, azaz a Kárpát-medencében kialakuló 7. századi anyagi kultúra használója és részben kialakítója lesz. Temetkezési szokásaiban e változás jóval lassabban megy végbe, és hosszabb ideig tart.

Az antropológiai vizsgálat eredménye szerint a nők száma lényegesen magasabb, mint a férfiaké. A két nem közötti igen jelentős eltérés valószínűleg a nagyszámú kenotaphiummal függ össze, azaz

² Ezúton is köszönetet mondunk A. P. Bužilovának és M. B. Mednikovának, hogy felhívták a figyelmünket a leletekre, és hozzájárultak a megtekintésükhöz.

³ Erdélyi István szóbeli közlése.

a közösséghez tartozó férfiak egy része máshol van eltemetve. A népesség antropológiai értelemben homogén, egy gracilis mongolid és a pamiro-fergánai europid alapnépesség keveredéséből jött létre. Típusösszetétel tekintetében az eloszlás egyenletes, mintegy 20–20%-ban europid, illetve mongolid, 60%-ban europa-mongoloid. Antropológiai alaptípus szerint a népesség torzítatlan és torzított koponyájú része nem tér el egymástól. A koponyatorzítás szokása csak a nők között fordult elő. A torzítás mértéke minden esetben enyhe volt, és véleményünk szerint a lányok fejviseletével függött össze. Elképzelhetőnek tartjuk, hogy a koponya torzulása nem szándékos hatás eredményeként jött létre, hanem a lányok szoros fejviseletével állt kapcsolatban. Az enyhe torzítás miatt az arc nem módosult. Ezért az embertani analógiák keresését elsősorban az arc morfológiai jellegei és csak másodsorban a torzítás típusa alapján kerestük.

Mind az embertani típus, mind a torzítás formája alapján szoros hasonlóságot találtunk a hun kori Najma-Tolgoj (Mongólia), Kenkol (Kirgizia), a Džetyasar-kultúrához tartozó Kosasar és Tompakasar (Aral-tó környéke), valamint a magyarországi gepidák és szarmaták között tovább élő, valószínűleg hun eredetű népességekkel. A torzítás fokának erősségében azonban különböznek a felsorolt szériák mindegyikétől. Ez azzal függhet össze,

hogy a szegvári a vizsgált szériák közül a legkésőbbi, és mind a torzítás intenzitása, mind az elterjedtsége az idővel gyengült. A talált analógiák alapján arra következtetünk, hogy a szegvári népesség eredetét a közép- és belső-ázsiai hunok között kell tovább keresni.

Végezetül néhány szó arról a látszólagos ellentétéről, amely a régészeti és az antropológiai analógiák között feszül. A téma régészeti kutatásának jelenlegi állása szerint a talált analógiák köre a Fekete-tenger északi partvidékére terjed ki, míg az antropológiai eredmények időben és térben is távolabbra vezetnek. Ennek részben az az oka, hogy nincs szinkronban a régészet és az antropológiai kutatás. Míg a Szivasovka-kultúra régészeti jól kutatott, és eredményei széles körben kerültek publikálásra, addig az antropológiai leletekről nem ismerünk egyetlen közlést sem. Ugyanakkor a közép-ázsiai és belső-ázsiai kiterjedt antropológiai kutatási eredmények ismertek a magyar kutatók számára — hála Debec, Trofimova, Ginzburg, Žirov, Miklasevskaa és mások munkásságának. A régészeti és az antropológiai analógiák összhangba hozhatók, ha az időtényezőt is figyelembe vesszük. Ez alapján az ázsiai antropológiai analógiák egy korábbi, az időszámításunk körüli, míg a régészeti analógiák hat-hétszáz évvel későbbi állomásait jelzik ugyanazon népesség vándorlásának.⁴

IRODALOM

- ACSÁDI-NEMESKÉRI 1970 Acsádi, Gy. – Nemeskéri, J.: *History of Human Life Span and Mortality*. Budapest 1970.
- BARTUCZ 1936 Bartucz L.: *A kiszombori temető gepida koponyái*. — *Die Gepiden-Schädel des Gräberfeldes von Kiszombor*. *Dolg* 12 (1936) 178–204.
- BÉRES-VÖRÖS 1998 Béres M. – Vörös G.: *Korai népvándorlás kori leletek Apátfalváról*. — *Gräber aus der frühen Völkerwanderungszeit in Apátfalva*. *MFMÉ – StudArch* 4 (1998) 177–187.
- BUŽILOVA-MEDNIKOVA 1999 Bužilova, A. P. – Mednikova, M. B.: *Kosasar, an ancient population from the eastern Aral region: palaeodemography, osteometry, growth arrest*. *Homo* 50/1 (1999) 66–79.
- FARKAS-MARCSIK-OLÁH 1993 Farkas Gy. – Marcsik A. – Oláh S.: *Történeti idők embere Szegváron*. — *The Man of Historical Times in Szeged*. *AnthrKözl* 35 (1993) 7–37.
- GINZBURG-ŽIROV 1949 Ginzburg, V. V. – Žirov E. V.: *Antropologičeskie materialy iz Kelkolkogo katakombnogo mogiln'ika v doline r. Talas, Kirgizkoj SSR*. *Sbornik MAE* 10 (1949) 211–265.
- KIÁTKINA 1993 Kiátkina, T. P.: *Kraniologičeskij material iz skelov mogiln'ikov Altynasar-4, Tompakasar i Kosasar*. *Nizov'a syrdar'i v drevnosti* 2 (1993) 224–242.
- KIÁTKINA 1995 Kiátkina, T. P.: *Kraniologičeskie issledovaniá iz mogiln'ikov Altynasar-4*. *Nizov'a syrdar'i v drevnosti* 5 (1995) 240–281.
- LIPTÁK 1959 Lipták, P.: *The „Avar Period” Mongoloids in Hungary*. *Acta ArchHung* 10 (1959) 251–279.
- LÖRINCZY 1992 Lőrinczy, G.: *Vorläufiger Bericht über die Freilegung des Gräberfeldes aus dem 6–7. Jahrhundert in Szegvár-Oromdülő*. (Weitere Daten zur Interpretierung und Bewertung der partiellen Tierbestattungen in der frühen Awarenzeit.) *Com ArchHung* 1992, 81–124.

⁴ A tanulmány az OTKA támogatásával készült (T 029606, T 025576).

- LŐRINCZY 1994 Lőrinczy G.: *Megjegyzések a kora avar kori temetkezési szokásokhoz. (A fülkesíros temetkezés.) — Bemerkungen zu den frühawarenzeitlichen Bestattungssitten. (Die Stollengräber.)* In: A kőkortól a középkorig. Szerk.: Lőrinczy G. Szeged 1994, 311–335.
- LŐRINCZY 1996 Lőrinczy G.: *Kora avar kori sír Szentes-Borbásföldről. — Ein frühawarenzeitliches Grab in Szentes-Borbásfeld.* MFMÉ – StudArch 2 (1996) 177–189.
- LŐRINCZY 1998 Lőrinczy G.: *Kelet-európai steppei népesség a 6–7. századi Kárpát-medencében. Régészeti adatok a Tiszántúl kora avar kori betelepüléséhez. — Osteuropäische Steppenbevölkerung im 6. und 7. Jahrhundert im Karpatenbecken. Archäologische Beiträge zur frühawarenzeitlichen Einsiedlung des Gebietes jenseits der Theiß.* MFMÉ – StudArch 4 (1998) 343–372.
- PAP 1983 Pap, I.: *Data to the Problem of Artificial cranial Deformation, Part I.* Annales HistNat MNH 75 (1983) 339–350.
- PAP 1984 Pap, I.: *Data to the Problem of Artificial cranial Deformation, Part II.* Annales HistNat MNH 76 (1984) 335–350.
- PAP 1985 Pap, I.: *Data to the Problem of Artificial cranial Deformation, Part III.* Annales HistNat MNH 77 (1985) 281–289.
- SOMOGYI 1987 Somogy, P.: *Typologie, Chronologie und Herkunft der Maskenbeschläge. Zu den archäologischen Hinterlassenschaften osteuropäischer Reiterhirten aus der pontischen Steppe im 6. Jahrhundert.* ArchAust 71 (1987) 121–154.
- WENGER 1972 Wenger, S.: *Anthropological Examination of the Osteological Material Deriving from the Avar Period Cemetery at Tiszavasvári (Hungary).* AnthrHung 11 (1972) 5–81.

ARCHEOLOGICAL AND ANTHROPOLOGICAL RELATIONSHIP BETWEEN THE EURASIAN STEPPE AND AN EARLY AVAR POPULATION OF THE CARPATHIAN BASIN

Erzsébet FÓTHI – Gábor LŐRINCZY – Antónia MARCSIK

Five hundred and twenty-three early Avar age graves from the sixth–seventh centuries were excavated at the Szegvár-Oromdűlő burial site under the direction of Gábor Lőrinczy. The cemetery can be characterised by its extraordinary burial customs. The burials were oriented northeast–southwest and were equally divided between pit-graves, shaft graves and niche graves. Nearly 50 burials proved to be empty graves (kenotaphs), that is, they contained neither human nor animal remains. In 95% the graves contained whole or partial remains of animals buried with the human bodies (horses, cows and calves, sheep, goats and lambs). In the case of partial animal burials a particular skinning technique was adopted here. The long bones left together with skull in the skin were removed not at the articulation, but were cut into two parts. In more than eighty graves sheep-sacra were found placed by the skull as foodstuff. In every fifth grave ceramics were found, that is some one hundred burial vessels, which in most cases were also placed at the head.

Their burial cult differs from the typical burial customs of the Avars and refers to a steppe population with no Avar origin. Similar burial is also known in the South Russian steppe, which represents the early sixth century phase of Sivashovka Culture. On the basis of the known historical data about the migration of the Avars it can be assumed that other troops from the East European and South Russian steppe arrived in the Carpathian Basin with the Avars. Since the typical sixth–seventh centuries burial customs in Pontus and in the east side of the river Tisza are very much alike, it can be assumed that the population, which settled down in the region of the rivers Tisza–Körös–Maros came from the northern coastline of the Black Sea.

The Szegvár-Oromdűlő population is very interesting from anthropological point of view as well. Demographic characteristics of this group is featured by a great number of children and adolescents (juveniles), altogether sixty percent of the population.

Regarding the sex distribution, the adults are characterised by a predominance of females (57%).

The population of Szegvár-Oromdűlő is the most remarkable for its artificial cranial deformation, which is observed among only females. Some thirty percent of female skulls with good preservation are deformed (32 cases). The deformation is mild, and of circular (fronto-occipital) form.

Some cases are characterised by foreheads running back slantwise, slightly expressed tuber bregmaticum and impressio postbregmaticum. The coronal suture rises slightly before descending to the occipit, and the occipital bone is flattened. Possibly a couple of bandages were employed: one broad band passing over the frontal bone and being secured at the nape, and the other passing over the crown of the head jointed the inion and the bregma region.

In the most cases the forehead appears flattened and thrusting backwards, there is mild depression of the nape above the lambdoid suture. However, this region is not flat. In this case the extent of deformation was very mild.

It is possible that this type of deformation has been effected by one bandage passing over the frontal region joined near the inion.

Regarding all the deformed skulls in the Szegvár population it can be assumed that the deformation was caused by some kind of tight headwear of the girls such as a cap or kerchief tightened to the forehead and fastened at the nape.

On the basis of the metric and morphologic pictures of distorted skulls, it can be established that the anthropological (taxonomic) types of the community are of Europid (60%), Europo-Mongolid (20%), and the less percent are of Mongolids (20%).

Distorted skulls do not deviate from non-deformed specimens either on the basis of anthropological characteristics, such as the results of taxonomic analysis, stature, anatomical variations, developmental anomalies and pathological alterations.

For establishing anthropological analogies, the distorted skulls were compared with similarly deformed skulls from other series. Both on the basis of their anthropological type and the shape of deformation close analogies have been found among the populations of Najma-Tolgoj (Mongolia), Kenkol (Kirgizia) from the Hun period, those of Kos-Asar and Tompac-Asar (Lake Aral region) representing the Jety-Asar culture and among the population of probable Hun origin who integrated with the Sarmatian and the Gepidian population in the territory of Hungary.

Translated by Erzsébet FÓTHI

*Fóthi Erzsébet
Magyar Természettudományi Múzeum
Embortani Tár
1083 Budapest
Ludovika tér 2.
E-mail: fothi@ludovika.nhmus.hu*

*Lőrinczy Gábor
Móra Ferenc Múzeum
6701 Szeged
Pf. 474
E-mail: lorinczy@mfm.u-szeged.hu*

*Marcsik Antónia
Szegedi Tudományegyetem
Embortani Tanszék
6701 Szeged
Pf. 660
E-mail: marcsik@bio.u-szeged.hu*

1. kép: Szegvár-Oromdűlő. 1: 72. sír, előlnézet; 2: 72. sír, oldalnézet; 3: 762. sír, előlnézet;
4: 762. sír, oldalnézet

Fig. 1: Szegvár-Oromdűlő. 1: Grave 72, frontal view; 2: grave 72, lateral view; 3: grave 762,
frontal view; 4: grave 762, lateral view